

Małgorzata Michel

<https://orcid.org/0000-0002-2999-5270>

e-mail: malgorzata.michel@uj.edu.pl

Uniwersytet Jagielloński, Polska

Mapa pól problemowych w badaniach społecznych z udziałem dzieci na podstawie zogniskowanych wywiadów fokusowych

Map of Problem Fields in Social Research Involving Children Based on Focus Group Interviews

KEYWORDS

children in social research, focus group interview, thematic analysis, mapping problem fields

ABSTRACT

The article presents the results of research creating maps of topics and problem areas in social research involving children. Fifteen people from research centres in Poland took part in focus group interviews (FGIs). The research question was: What formal problems, ethical and methodological dilemmas do people conducting social research involving children experience? Thematic analysis and problem area mapping techniques were used to analyse the data. Sets of codes, themes and problem areas were created: the substantive scope of research in contexts, the voice of the child and problem areas, the age of children, strategies and types of social research involving children, methodological, ethical and formal problems, and the needs of researchers. Results of the analysis: research involving children has become popular in Poland; those conducting it rarely use ready-made codes and good practices; most methodological and ethical problems are dilemmas, which forces researchers to constantly make difficult decisions; those conducting research involving children should have specific competences, skills and knowledge in the fields of law, psychology, pedagogy, interpersonal communication, safety procedures, etc.; there is a need to train people who sit on research ethics committees and make decisions/evaluate research projects involving children, and to standardise the practices of committees and evaluation criteria. Recommendation of the report: there is a need to develop a standard for social research involving children in Poland.

SŁOWA KLUCZE ABSTRAKT

dzieci w badaniach społecznych, grupowy wywiad fokusowy, analiza tematyczna, mapowanie problemów

Artykuł prezentuje wyniki badań tworzących mapy tematów i pól problemowych w badaniach społecznych z udziałem dzieci. W fokusowych wywiadach grupowych (FGI) wzięło udział 15 osób z ośrodków badawczych w Polsce. Problem badawczy to pytanie: Jakich problemów formalnych, dylematów etycznych i metodologicznych doświadczają osoby realizujące badania społeczne z udziałem dzieci? Do analizy danych użyto metody analizy tematycznej oraz techniki mapowania pól problemowych. Stworzono zbiory kodów – tematy i pola problemowe: zakres merytoryczny badań w kontekstach, głos dziecka a obszary problematyczne, wiek dzieci, strategie i rodzaje badań społecznych z udziałem dzieci, problemy natury metodologicznej, etycznej i formalnej oraz potrzeby badaczy. Wyniki analizy: badania z udziałem dzieci stały się w Polsce popularne; osoby je realizujące rzadko korzystają z gotowych kodeksów i dobrych praktyk; większość z problemów natury metodologicznej i etycznej ma charakter dylematu, co zmusza do ciągłego podejmowania trudnych decyzji; osoby realizujące badania z udziałem dzieci powinny posiadać szczególne kompetencje, umiejętności i wiedzę z zakresu prawa, psychologii, pedagogiki, komunikacji interpersonalnej, procedur bezpieczeństwa itd.; istnieje potrzeba szkoleń osób zasiadających w komisjach etyki badań i podejmujących decyzję/oceniających projekty badawcze z udziałem dzieci oraz ujednolicenie praktyk komisji i kryteriów oceny. Rekomendacja raportu: istnieje potrzeba wypracowania standardu badań społecznych z udziałem dzieci w Polsce.

Wstęp

Jednym z trendów w badaniach społecznych jest zapraszanie do nich dzieci¹. Nie zawsze jest on związany, chociaż mylony, z nurtem *Childhood Studies* (Gierczyk i Dobosz, 2024). Angażowanie osób niepełnoletnich do badań społecznych ma swoje podstawy w uznaniu dzieci za pełnoprawnych uczestników życia społecznego, chociaż ze względu na poziom rozwoju o ograniczonych możliwościach w zakresie czynności prawnych, a także wymagających wyjątkowej troski, opieki i wsparcia. Trend ten związany jest również ze wzrostem świadomości osób realizujących badania, jak i procesami emancypacji dzieci oraz z poszukiwaniem nowych, postmodernistycznych metodologii badań (Zalewska-Królak, 2025), w tym powstawaniem nurtów badawczych

1 Pojęcie dziecka rozumiem zgodnie z zapisem w Konwencji o prawach dziecka, która stanowi w art. 1, że dzieckiem jest każda istota ludzka, która nie ukończyła 18. roku życia, chyba że prawo danego państwa przewiduje wcześniejsze uzyskanie pełnoletności. Polskie prawo pełnoletność ustanawia w zgodzie z tym zapisem.

w poprzek tradycyjnym paradygmatom (Bunio-Mroczek, 2021; Michel, 2015; 2016). Wraz z rozwojem tych tendencji zaczęły się piętrzyć problemy dotyczące kwestii formalno-prawnych, metodologicznych i etycznych. Dotyczą one aspektów formalnych i świadomych zgód dzieci na udział w badaniach, zabezpieczenia ich potrzeb, poruszania tematów trudnych i wrażliwych, jak również wiążą się z udziałem w badaniach dzieci z grup ze specjalnymi potrzebami (Drabarek i in., 2024; Markowska-Manista, 2024; Popyk, 2024; Michel, 2013). Z jednej strony sporo mówi się o inkluzji i partycypacji dzieci w procesach społecznych, z drugiej zaś spotykamy liczne głosy dotyczące konieczności ich ochrony przed nadużyciami. Podobnie jest z uczestnictwem dzieci w badaniach społecznych (Górka-Strzałkowska, 2025). Na to nakłada się niejasna sytuacja dotycząca standardów i kryteriów oceny formalnej projektów badawczych przez komisje etyki badań. Wychodząc temu naprzeciw, powołano Zespół ds. Standardów Etyki Badań Społecznych z Udziałem Dzieci w Polsce przy Biurze Rzeczniczki Praw Dziecka, są również kodeksy dobrych praktyk². Aby standaryzacja była rzetelna, powinna być oparta na wynikach badań naukowych. Z tego powodu zebrano grupę osób realizujących badania z udziałem dzieci i zaproszono ich do udziału w badaniach fokusowych³, aby bazując na wywiedzionych z ich doświadczeń wnioskach, stworzyć mapę pól problemowych i rekomendacje dla praktyki badawczej.

2 Przykładem jest Kodeks dobrych praktyk w badaniach z dziećmi Interdyscyplinarnego Zespołu Badań nad Dzieciństwem UW (Maciejewska-Mroczek i in., b.d.). Inne znaczące i liczące się w świecie kodeksy zawierające standardy etyki badań społecznych z udziałem dzieci to standardy przygotowane przez University of Otago i UNICEF: Ethical Research Involving Children (UNICEF, b.d.), Harms and Benefits (Ethical Research Involving Children, b.d.), Ethical Research Involving Children ERIC (Berman, 2016). Wybrane strony internetowe: <https://user-research.education.gov.uk/guidance/ethics-and-safeguarding/research-with-children-and-young-people>; <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/briefings/research-with-children-ethics-safety-promoting-inclusion>; <https://www.unicef.org/evaluation/documents/unicef-procedure-ethical-standards-research-evaluation-data-collection-and-analysis> (Procedure on Ethical Standards in Research, Evaluation, Data Collection and Analysis UNICEF); <https://learning.nspcc.org.uk/research-resources/briefings/research-with-children-ethics-safety-promoting-inclusion> (Research With Children: Ethics, Safety and Promoting Inclusion National Society for the Prevention of Cruelty to Children NSPCC); <https://www.ucl.ac.uk/ioe/research/research-ethics/resources-all-ioe-research/guidelines-and-resources-undertaking-research-children> (UCL Research Ethics Committee Guidance Note 1: Research Involving Children University College London UCL).

3 Badanie było możliwe dzięki współpracy z Pracownią Metodologii Badań Społecznych i Analizy Danych Instytutu Pedagogiki UJ oraz Behaviour in Crisis Lab Wydziału Filozoficznego UJ i odbyło się przy okazji seminarium metodologicznego *Mapowanie obszarów problemowych w badaniach społecznych z udziałem dzieci*.

Rama metodologiczna: metody i narzędzia badawcze

Celem badania było stworzenie mapy tematów i pól problemowych w badaniach społecznych z udziałem dzieci w Polsce. Poddanie wyników badań opracowaniu i analizie spełniło cel, jak i wskazało na ciemne plamy, generując potrzebę kontynuowania badań celem ich pogłębienia i nasycenia. Zastosowaną metodą był zogniskowany wywiad fokusowy (FGI – *Focus Group Interview*) (Barbour, 2011, s. 23) – jakościowa metoda badawcza polegająca na moderowanej dyskusji na wybrany temat w niewielkiej grupie. Celem jest poznanie opinii, postaw i potrzeb uczestników przy jednoczesnej pracy na procesie grupy z wykorzystaniem jej dynamiki. W jednej sesji bierze udział 8–15 osób posiadających przynajmniej jedną cechę wspólną stanowiącą kryterium doboru. FGI prowadzi osoba moderująca, która zadaje pytania, pilnuje, aby rozmowa nie zeszła na boczne tory, dba o atmosferę, aktywnie zachęca do interakcji w grupie i je podtrzymuje (Kitzinger i Barbour, 1999, s. 20). FGI trwa do 2 godzin i jest nagrywany, a następnie transkrybowany. Uzyskane dane opracowane są wybraną metodą analizy (Debus, 1990; Greenbaum, 1998; Hayes i Tatham, 1989; Krueger i Casey, 2000; Krueger, 2002; Morgan, 2011; Vaughn i in., 1996)⁴.

W zogniskowanym wywiadzie fokusowym o charakterze ogólnopolskim wzięło udział 15 osób tworzących dwie grupy (kolejno: 8 i 7 osób) dobranych ze względu na następujące kryteria: 1. Realizacja badań społecznych z udziałem dzieci; 2. Polska jako teren badań; 3. Praca w ośrodku naukowym/badawczym. Rekrutacja odbyła się drogą mailową i za pomocą kuli śniegowej z wykorzystaniem tworzącej się oddolnie sieci badaczek czy realizujących badania z udziałem dzieci w Polsce. Ostatecznie w badaniu wzięły udział osoby reprezentujące następujące ośrodki naukowe/badawcze: Uniwersytet Warszawski (UW), Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie (APS), Uniwersytet Jagielloński w Krakowie (UJ), Uniwersytet Rzeszowski (URz), Uniwersytet Wrocławski (UWr), Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (UJK), Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej (SWPS), Uniwersytet Śląski w Katowicach (UŚ), dodatkowo Biuro Rzecznictwa Praw Dziecka, Instytut Badań Edukacyjnych, dwie osoby z organizacji pozarządowej realizujące badania naukowe do doktoratu w ośrodkach naukowych. Reprezentowano następujące dyscypliny naukowe: pedagogika, socjologia, psychologia, etnologia i antropologia kulturowa. Osoby, które przystąpiły do badań, są na różnym etapie rozwoju naukowego, to zarówno osoby doktoranckie, jak i pracujące naukowo, mające doświadczenie w badaniach społecznych z udziałem dzieci. Powyższa grupa badawcza nie może stanowić próby reprezentatywnej, a uzyskane dane nie mogą być poddane uogólnieniom, niemniej

⁴ Dodatkowo warto zapoznać się z materiałami: https://pair.ok.ubc.ca/wp-content/uploads/sites/145/2021/01/FocusGroupsWorkshop_20210119_rev0.pdf

badania pozwoliły na stworzenie mapy tematów i pól problemowych, którą można w przyszłości poszerzać aż do etapu wysycenia. Pamiętać należy przy tym o dynamice zmian społecznych w kontekście multikryzysowej rzeczywistości, co pociąga za sobą ulotność w obszarze interesujących badawczo zagadnień.

Problematykę badawczą stanowiły dyspozycje do wywiadu koncentrujące się wokół pytań wyznaczających zakresy problemów, które zostały zidentyfikowane po etapie analizy narracyjnej dostępnej literatury oraz po przeprowadzeniu badań pilotażowych z użyciem techniki epizodycznych wywiadów narracyjnych (*Episodic Narrative Interview – ENI*) (Mueller, 2019) z osobami realizującymi badania:

- Jakiego dyscypliny naukowe reprezentują uczestniczące w badaniu osoby i jakie obszary z życia dzieci są w polu ich zainteresowań badawczych?
- Jakiego najczęstsze problemy natury metodologicznej spotykają uczestnicy w swoich badaniach, czy je identyfikują i potrafią nazwać?
- Jakiego najczęstsze problemy natury etycznej osoby realizujące badania społeczne z udziałem dzieci napotkają na swojej badawczej drodze, czy potrafią je nazwać i zdefiniować?
- Jakiego problemy natury formalnej napotykają osoby realizujące badania społeczne z udziałem dzieci?
- Jakimi procedurami/kodeksami/regulaminami/standardami/dobrymi praktykami kierują się osoby biorące udział w wywiadzie?
- Czego brakuje w procesie badawczym od momentu konceptualizacji poprzez różne jego etapy?

Przebieg badania miał charakter standardowy, w odpowiednio przygotowanym pomieszczeniu znajdował się dyktafon, a grupy moderowała badaczka specjalizująca się w prowadzeniu FGI. Uczestniczki/cy po otrzymaniu instrukcji i zapewnieniu przez organizatorów o spełnieniu formalnych i etycznych rygorów badania wyrazili pisemną zgodę na udział w nim. Był on dobrowolny z możliwością rezygnacji w każdej chwili. Osoby uczestniczące w badaniu zostały poinformowane o jego celu i sposobie wykorzystania danych. Ich wypowiedzi miały charakter anonimowy, badanie było poufne, a jego wyniki nie ujawniały danych osobowych. Podpisano wymagane zgody z zaznaczeniem, że ewentualna identyfikacja może nastąpić po temacie badań, lecz samo badanie nie niesie ze sobą ryzyka, a uczestniczki/cy nie będą przekazywali treści wrażliwych. W instrukcji zaznaczono również brak zagrożenia naruszenia praw autorskich do problematyki badań i pomysłu. Po kwestiach formalnych moderatorka rozpoczęła wywiady, których czas trwania każdorazowo wynosił 70 minut i były nagrywane na dyktafon bez aspektów wizualnych, a następnie transkrybowane. W procesie opracowania danych surowych do ich analizy wykorzystano metodę analizy tematycznej i technikę mappingu. Analiza tematyczna jest metodą analizy danych jakościowych, która polega na systematycznym identyfikowaniu, analizowaniu i opisywaniu

tematów w zbiorze danych (Terry i in., 2017). Proces ten pomaga zrozumieć podstawowe znaczenie danych, identyfikować trendy i spostrzeżenia, ma charakter systematyczny i obejmuje zapoznanie się z danymi, generowanie kodów i tworzenie z nich zbiorów tematów, wyszukiwanie tematów, ich nazywanie i definiowanie. W przeprowadzonych badaniach zbiorami kodów stały się pola tematyczne stanowiące elementy mapy problemowej. Mapowanie jest techniką prezentacji procesów lub danych najczęściej w formie graficznej celem zobrazowania danego obszaru.

Wyniki analizy naukowej

Podczas analizy tematycznej wyodrębniono następujące pola tematyczne: zakres merytoryczny prowadzonych badań i ich problematyka/konteksty; głos dziecka a obszary problematyczne badań; wiek dzieci zapraszanych do udziału w badaniach; strategię i rodzaje badań społecznych z udziałem dzieci; problemy natury metodologicznej; problemy natury etycznej; problemy natury formalnej; potrzeby osób realizujących badania społeczne z udziałem dzieci. Jak wynika z dokonanej analizy, w związku z problematyką i zakresem merytorycznym prowadzonych badań najczęstsze tematy i zagadnienia badawcze poruszane przez badaczy to: dzieci i pandemia COVID-19 (kontekst szkolny i pozaszkolny); dzieci w kontekście problematyki zdrowia, np. urodzone metodą *in vitro*, z chorobami rzadkimi; prawa dziecka; dzieci w sytuacji i z doświadczeniem migracji (legalnych i nielegalnych, uregulowanych i przymusowych) i uchodźstwa oraz osadzone w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców w Polsce; dzieci i młodzieńcy nastoletni migrujący bez opieki rodziców i/lub opiekunów prawnych oraz bez opieki i w drodze; dzieci w kontekście codzienności szkolnej (reforma edukacji, zmiany w szkole i codzienność); dzieci z doświadczeniem wykluczenia (z układu ryzyka i z grup wrażliwych); dzieci w kontekście wrażliwości na traumę. Zakres merytoryczny prowadzonych badań i ich problematyka ujmowane są zwykle w kontekstach i problematyzowane. Analiza tematyczna pozwoliła na wyodrębnienie kontekstów i problematyk szczegółowych i są to: dzieci a poczucie sprawstwa i *design thinking*; dzieci „w” i „o” komunikacji z dorosłymi; dzieci z niepełnosprawnościami, w tym intelektualnymi; w spektrum autyzmu (i ze sprzężeniami) oraz neuroatypowe; ze specjalnymi/specyficznymi/szczególnymi potrzebami – grupy wrażliwe; dzieci w procesie tranzycji; proces partycypacji i sprawczości oraz młodzieńcy badacze; dobrostan dzieci; dzieci ulicy (aktywność, edukacja, handel dziećmi, ryzyko przestępczości jako ofiary i sprawcy, analfabetyzm itd.).

Należy zwrócić uwagę na to, że nie w każdym realizowanym badaniu priorytetem dla badaczek/y była partycypacja dziecka, czyli pełne uczestnictwo w procesie badań oraz stworzenie przestrzeni do usłyszenia jego głosu w danej problematyce. Czasami

po prostu chodziło o to, aby zebrać od dzieci dane. Jeśli natomiast osoby realizujące badania miały na celu wyeksponowanie głosu dziecka w projekcie badawczym, dotyczył on takich obszarów, jak: szkoła w narracji dzieci z układu ryzyka i zagrożonych wykluczeniem (w tym dzieci ulicy); diagnoza swojego miejsca zamieszkania – spacerzy badawcze z dziećmi w przestrzeni ulicy i środowiska lokalnego; *design thinking* – projektowanie szkolnych przestrzeni i funkcjonowania szkoły w kontekście zmian i reform oraz rozwiązań edukacyjnych o doświadczania dobrostanu; trud szkolny.

Dzieci zapraszane do społecznych badań naukowych są w różnym wieku. Zdecydowanie widać przewagę dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym (klasy 1–3), z tym że nie jest określona dolna granica wieku – zwykle mówi się o dzieciach 6–9 lat). Rzadziej w badaniach biorą udział dzieci z klas 4–8 (10.–14. r.ż.), zdarzają się również nastolatki, głównie z grupy wczesnej adolescencji i tzw. młodzi nastoletni (12.–16. r.ż.).

Osoby realizujące badania z udziałem dzieci stosują różnorodne strategie badawcze i realizują różne rodzaje badań. Mamy do czynienia zarówno ze strategiami ilościowymi, jak i jakościowymi, z tym że badaczki/e biorący udział w FGI częściej realizują badania jakościowe lub strategie mieszane jakościowo-ilościowe. Stosunkowo rzadko wybierane są strategie ilościowe, co nie oznacza, że tego rodzaju badania nie są w Polsce realizowane. Do najczęstszych metod i technik badawczych można zaliczyć: wywiady z pomocą rysunków, wywiady narracyjne – rozmowy, badanie narracji i pamiętników, warsztaty badawcze, spacerzy badawcze, w tym z wykorzystaniem fotografii (*foto voice* i inne), badania w działaniu, różne rodzaje obserwacji i badania partycypacyjne.

Duża część realizowanego badania skoncentrowana była na wyodrębnieniu, zidentyfikowaniu i zdefiniowaniu tego, z jakimi problemami natury metodologicznej najczęściej spotykają się osoby realizujące badania z udziałem dzieci w Polsce. Wśród tych problemów za pomocą analizy tematycznej wyodrębniono następujące: wybór paradygmatu (wartości, miejsce dziecka, założenia badawcze), metody, narzędzia – głównie w badaniach jakościowych; dostosowanie narzędzia do wieku oraz możliwości poznawczych i emocjonalnych dziecka; dostosowanie instrukcji (sposób informowania dziecka), wprowadzenie w cel badania itd. w odniesieniu do wieku i możliwości poznawczych dziecka, np. poprzez opowiedzenie bajki; trzymanie ram badania w procesie (dzieci mają tendencję do wychodzenia za nie i skakania po tematach); nieprzewidywalność kierunku badania – wejście na obszar nieprzewidywany na etapie konceptualizacji; moment zakończenia procesu badania – powiedzenie STOP; udział rodzica lub/i opiekuna prawnego podczas przebiegu badania a zniekształcenie danych; badacz i jego usytuowanie „z zewnątrz”, „wewnątrz”, np. w *action research*, badaniach interwencyjnych itp.; badacz między badaniem naukowym a interwencją (formalną – z udziałem policji, służb społecznych, procedura niebieskiej karty lub interwencja

wynikająca z kompetencji, np. badacz kurator sądowy). Poniższe fragmenty wypowiedzi są egzemplifikacją jakości i głębokości problemów, z którymi mierzą się osoby realizujące badania z udziałem dzieci:

- *„Czasami pojawiają się informacje, które nie są spójne z problematyką badań, kiedy dziecko zaczyna mówić o jakiejś sytuacji dla siebie trudnej, bo poczuło się przy mnie bezpiecznie. Ja oczywiście wtedy nie zostawiam tego, tylko rozmawiam z dzieckiem, i wywiad, który miał trwać pół godziny, trwa godzinę. Tutaj pojawia się pytanie: czy ja mam być w badaniach taka stricte, bo mam w projekcie pół godziny na jeden wywiad? Przestrzeń spotkania jest ważna w badaniach jakościowych, inaczej jest w badaniu ilościowym, gdzie na przykład mam kwestionariusz”.*
- *„Jeśli badanie zleca firma, to wymaga raportu i czasu trwania badania. Jesteśmy wykonawcami zlecenia i nasza rola jest inna”.*
- *„Ja wysłuchuję w takiej sytuacji dziecko, lecz często są to informacje, które mogą skierować do rodziców lub specjalisty, kogoś, kto może udzielić wsparcia. Jeśli ja to robię, to po badaniu. To jest kwestia kompetencji”.*

Oprócz problemów natury metodologicznej pojawił się obszar problemowy o charakterze etycznym. Jest to szerokie i wielopłaszczyznowe zagadnienie, tym samym jak można było przypuszczać, osoby pytane o problemy etyczne napotykały w swoich procesach badawczych wymieniały ich sporo. Zebrane dane pogrupowano i na ich podstawie wyłoniły się następujące pola problemowe: wybór paradygmatu, założenia badawcze a miejsce dziecka w badaniu *vs* uznanie jego podmiotowości (i konsekwencje); w badaniach ilościowych mamy często warunek próby badawczej stanowiącej priorytet nad świadomymi i formalnymi zgodami; czas realizacji badania a dobro dziecka – dziecko potrzebuje więcej czasu; miejsce realizacji badania (dom, szkoła a miejsce bezpieczne dla dziecka); świadoma zgoda na udział w badaniach i kwestia prawdy wobec dziecka w związku z problematyką badawczą (tematy wrażliwe) oraz świadomość udziału w badaniu dzieci, np. z niepełnosprawnością intelektualną; sposób rekrutacji dzieci do badania (cel, przedmiot, wrażliwość, dobrowolność, sposób przekazania dziecku informacji o celu i merytoryce badania); informacja przekazana dziecku a kwestia wzmacniania jego tożsamości (stygmatyzacja, narażenie na wykluczenie itd.); badania kwestii wrażliwych a dyskursy medialne i inne konteksty, np. polityczne; pojawienie się tematów trudnych a niezwiązanych z badaniem w procesie badania z inicjatywy dziecka; dziecko i jego kontekst społeczny: rodzinny, lokalny, rówieśniczy itd. – problemy przemocy, uzależnień, chorób itd.; realizacja zlecenia komercyjnego badania a dobro dziecka; dzieci z układu ryzyka i zagrożone wykluczeniem (dzieci ulicy itd.); otwarcie się ze względu na obecność bezpiecznego dorosłego a granice reagowania osoby realizującej badania (interwencja); obowiązek informowania przez badacza odpowiednich służb/organów o naruszeniu dobra dziecka, przemocy itd. w kontekście standardów ochrony małoletnich i Kodeksu karnego; granice

etyki i edukacji (np. nie każdemu dorosłemu, który mówi, że robi badania naukowe, można ufać); granice bezpieczeństwa dziecka; pozycja badawcza a zakres bycia na straży granic dziecka; sygnały werbalne i niewerbalne dawane dziecku (np. jestem tu i słucham cię, jestem z tobą itd.) a granice badania i roli badacza; język w badaniach i o badaniach, np. mówimy „badania z udziałem dzieci”, a nie „badania na dzieciach”; dobro dzieci a liczba propozycji (lub przymusu) udziału w badaniach na terenie szkoły; rozumienie rzeczywistej partycypacji dziecka w badaniu; profity dla szkół i nauczycieli za udział dzieci w badaniach – praktyka firm komercyjnych; badacz a perspektywa dziecka; informowanie rodzica/opiekuna prawnego o nadużyciu zgłaszanym przez dziecko a tajemnica badania i kontrakt zawarty z dzieckiem; zakres ról osoby realizującej badania – pomiędzy badaczką/em a terapeutą; zabezpieczenie procesu badań, obecność kobadaczki/cza lub osoby zaufanej dziecku; bezpieczeństwo osób realizujących badania, interwizja i superwizja; bycie świadkiem nadużycia wobec dziecka, zakomunikowanie przez dziecko o doświadczaniu przemocy lub nasze podejrzenie o nią; język dostosowany do dzieci, np. ze specjalnymi potrzebami, neuro-różnorodnymi itd.; strach przed urażeniem kogoś, obrażeniem ze względu na kwestie międzykulturowe i religijne; realizacja badań z udziałem dzieci przez osoby niemające doświadczenia w pracy z dziećmi.

Powyższe dylematy etyczne stanowiły największe pole problemowe. Osoby uczestniczące w FGI bardzo dużo o nich mówiły, co jednocześnie świadczy o dojrzałości i świadomości badawczej, wglądzie w inicjowane procesy oraz otwartości na doświadczenie szukania rozwiązań. Poniższe fragmenty wypowiedzi egzemplifikują te dylematy:

„Zacznę od Sokratesa [Hipokratesa – red.]: po pierwsze nie szkodzić. I ten dylematyzm sytuacji jest u nas na każdym etapie badań, od samego początku, od koncepcji po część teoretyczną, projektowanie, dobór narzędzi do badań itd.; nigdy nie otrzymamy gotowych odpowiedzi i ja, jeśli mam podjąć jakąś decyzję, to ją czuję, na ile ona jest dobra i bezpieczna dla dziecka”.

Inną jeszcze kategorię stanowiły problemy natury formalnej, nierozzerwalnie związane jednak z powyższymi, lecz stanowiące osobne pole problemowe i były to: bariery instytucjonalne – problem z wejściem na teren przedszkola, szkoły lub innej placówki; procedury i regulaminy placówek, np. procedura uzyskania zgody: dyrekcji, rodziców lub/i opiekunów prawnych; realizowanie badań nie na swoim terenie wymusza na badaczach przestrzeganie ram formalnych funkcjonowania danej instytucji; niechęć personelu placówki, strach nauczycieli przed odpowiedzialnością prawną dotyczącą obecności osoby realizującej badania bez obecności nauczyciela w klasie – brak dokumentu; niechęć dyrekcji szkół na realizację badań na ich terenie – szkoły są zawalone prośbami o badania i nie ma kto tego weryfikować; dorośli, którzy nie dopuszczają dzieci do udziału w badaniach, czyli za nie decydują; zmagania z uczelnianymi

komisjami ds. etyki badań naukowych; kwestie związane ze zgłoszeniem nadużycia lub przemocy wobec dziecka: Czy zgłaszać? Jak zgłaszać? Gdzie? Komu? Kiedy?; miejsce realizacji badania z udziałem dziecka, np. szkoła boi się ujawnienia nieprawidłowości, a rodzic nadużycia itd.; kontrola nad procesem badania a zniekształcenie jego wyników; różnice w zdaniu dziecka i rodzica lub/i opiekuna prawnego – nierówność sił i prawo decydowania bez uwzględnienia praw dziecka; formalności a międzykulturowość, np. dzieci w drodze, uchodźcze, romskie i inne różne kulturowo a przepisy.

Jak wynika z powyższego, jest to cały obszar kwestii związanych z formalnymi ramami procesu badawczego, aspektami proceduralnymi i regulaminowymi, ramami prawnymi i instytucjonalnymi. Wybrane poniżej fragmenty wypowiedzi dobrze obrazują to pole problemowe:

- *„Kodeksy dobrych praktyk nie mają mocy prawnej. Nie mamy nic umocowanego prawnie tak jak jest to np. w ustawie o zawodzie lekarza, punkt po punkcie, co mi jest potrzebne. To jest też potrzebne komisjom etyki”.*
- *„Nie mamy wzorów zgód i nie wiemy nawet, w jaki sposób dziecko może nam udzielić świadomej zgody na badanie”.*
- *„Brak standardów powoduje, że są różne praktyki w komisjach etyki na różnych uczelniach, jest w tym chaos”.*

Szczególnie badania jakościowe, w których osoba je realizująca zanurza się w proces badawczy wraz z zaangażowaniem emocjonalnym wymagają wrażliwości, ale i odporności. Dodatkowo polikryzysowa rzeczywistość, nawarstwienie się trudnych zagadnień, takich jak realizowanie badań z udziałem dzieci po doświadczeniu konfliktu zbrojnego, uciekającymi z wojny, będącymi w kryzysie uchodźczym i doświadczającymi innych kryzysów powoduje, że dobrze zaprojektowany proces badań wymaga nie tylko uwagi poświęconej zabezpieczeniu dobra dziecka, lecz również zwrócenia uwagi na potrzeby osób realizujących badania. Dlatego osoby uczestniczące w FGI zapytane zostały o swoje potrzeby, co pozwoliło na wyodrębnienie kolejnych pól problemowych, tj. potrzeb w zakresie: wiedzy, kompetencji i umiejętności takich, jak edukacja prawna, komunikacja interpersonalna, metodologie badań, psychologia, pedagogika; stworzenia ciała doradczego – gremium, do którego można by zwracać się w sytuacjach problemowych związanych z kwestiami realizowania badań społecznych z udziałem dzieci; stworzenia wzorów gotowych formuł RODO, treści zgód dzieci i rodziców itd.; zapotrzebowania na podręcznik, przewodnik po badaniach z udziałem dzieci; sformalizowanych standardów udziału dzieci w badaniach społecznych⁵; dobrych praktyk w zakresie badań z udziałem dzieci w Polsce; superwizji i wsparcia koleżeńkiego. Obrazują powyższe następujące fragmenty wypowiedzi:

5 Standardy te są opracowywane przez Zespół ds. Standardów Etyki Udziału Dzieci w Badaniach Społecznych, powołany i działający w Biurze Rzeczniczki Praw Dziecka.

- „Potrzebujemy zaufania komisji etyki na uczelni, że jak jesteśmy z wykształcenia po pedagogice lub psychologii, to znamy normy rozwojowe dzieci i specyfikę ich funkcjonowania i nie zrobimy im krzywdy”.
- „Potrzeba zespołu mentoringowego, superwizji, nikt nie jest wszechwiedzący”.

Wnioski i rekomendacje

- Badania z udziałem dzieci stają się modne, co rodzi nadzieje, ale i niebezpieczeństwa oraz wymaga szczególnej uwagi; osoby realizujące badania z udziałem dzieci rzadko korzystają z gotowych kodeksów dobrych praktyk.
- Większość problemów natury metodologicznej i etycznej ma charakter dylematu, czyli zdania, twierdzenia, pytania, które nie ma jednego słusznego rozwiązania i odpowiedzi, co zmusza do ciągłego podejmowania trudnych decyzji.
- Osoby realizujące badania z udziałem dzieci powinny posiadać szczególne kompetencje, umiejętności i wiedzę z zakresu prawa, psychologii, pedagogiki, komunikacji interpersonalnej, procedur bezpieczeństwa itd.
- Istnieje potrzeba szkoleń osób zasiadających w komisjach etyki badań i podejmujących decyzje/oceniających projekty badawcze z udziałem dzieci oraz ujednolicenia praktyk komisji i kryteriów oceny.
- Wobec licznych dylematów natury formalnej, etycznej i metodologicznej istnieje potrzeba wypracowania standardu stanowiącego wytyczne dla osób realizujących badania z udziałem dzieci w Polsce.

Rekomendacje dla osób realizujących badania społeczne z udziałem dzieci:

- Zaufaj sobie i swojej wiedzy metodologicznej, prawnej, psychologicznej, pedagogicznej, komunikacyjnej, a także umiejętnościom i kompetencjom.
- Stosuj zasadę: *do no harm*, czyli po pierwsze nie szkodzić.
- Korzystaj z gotowych rozwiązań, kodeksów i zbiorów dobrych praktyk, konsultuj się z doświadczonymi badaczkami/ami, omawiaj swoje projekty, dużo pytaj, proś o pomoc w sytuacjach trudnych i problemowych, a stojąc przed dylematami, aktywnie szukaj optymalnej odpowiedzi i nie bój się podejmować decyzji.

Bibliografia

- Barbour, R. (2011). *Badania fokusowe* (B. Komorowska, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Berman, G. (2016). *Method guide 2. Ethical considerations for research with children*. UNICEF Office of Research – Innocenti.

- Bunio-Mroczek, P. (2021). Badania skoncentrowane na dzieciach, badania z udziałem dzieci, dzieci jako badacze. Etyczne i metodologiczne aspekty badań prowadzonych w nurcie nowej socjologii dzieci i dzieciństwa. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 17(4), 6–26. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.17.4.01>
- Debus, M. (1990). *Handbook for excellence in focus group research*. Academy for Educational Development.
- Drabarek, K., Makaruk, K. i Wójcik, S. (2024). Etyczne aspekty badań kwestionariuszowych dotyczących tematów wrażliwych z udziałem dzieci na przykładzie Diagnozy przemocy wobec dzieci w Polsce. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 23(4), 13–44.
- Ethical Research Involving Children. (b.d.). *Harms and benefits*. <https://childethics.com/harms-and-benefits/>
- Gareth, T., Hayfield, N., Clarke, V. i Braun, V. (2017). *Thematic Analysis*. W: C. Willig, i R.W. Stainton (2017). *The sage handbook of qualitative research in psychology*. SAGE Publication.
- Gierczyk, M. i Dobosz, D. (2024). Etyka badań partycypacyjnych z udziałem dzieci – wybrane wyzwania i rozwiązania. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 23(4), 123–147.
- Górka-Strzałkowska, A. (2025). Nowy nurt badań z udziałem dzieci – badania partycypacyjne. Etyczne i metodologiczne dylematy. *Kultura i Społeczeństwo*, 69(1), 29–44. <https://doi.org/10.35757/KiS.2025.69.1.2>
- Greenbaum, T.L. (1998). *The handbook for focus group research*. SAGE.
- Hayes, T.J. i Tatham, C.B. (red.). (1989). *Focus group interviews: A reader* (wyd. 2). American Marketing Association.
- Kitzinger, J. i Barbour, R.S. (1999). *Introduction. The challenge and promise of focus groups*. W: R.S. Barbour i J. Kitzinger (red.), *Developing focus group research: Politics, theory and practice* (s. 1–20). SAGE.
- Krueger, R.A. (2002). *Designing and conducting focus group interviews*. University of Minnesota.
- Krueger, R.A. i Casey, M.A. (2000). *Focus groups: A practical guide for applied research*. (wyd. 3). SAGE.
- Maciejewska-Mroczek, E., Radkowska-Walkowicz, M., Reimann, M. i Witeska-Młynarczyk, A. (b.d.). *Kodeks dobrych praktyk w badaniach z dziećmi prowadzonych z perspektywy nauk społecznych (w tym interdyscyplinarnych childhood studies, etnografii, antropologii kulturowej, socjologii)*. childhoods uw. Interdyscyplinarny Zespół Badań nad Dzieciństwem. <http://childhoods.uw.edu.pl/kodeks/>
- Markowska-Manista, U. (2024). Wyzwania i dylematy etyczne w badaniach z udziałem dzieci z doświadczeniem migracji we wrażliwych (kruchych) kontekstach – perspektywa studiów nad dzieciństwem. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 23(4), 45–72.
- Michel, M. (2013). Proces socjalizacji „dzieci na ulicy” do gangów i zorganizowanych grup przestępczych w przestrzeniach lokalnych. Komunikat z badań. *Resocjalizacja Polska*, 5, 127–149.

- Michel, M. (2015). Społeczne usytuowanie pedagoga resocjalizacyjnego w teenowych badaniach jakościowych. Dylematy metodologiczne i etyczne badacza w „trudnym terenie”. *Resocjalizacja Polska*, 10, 165–179.
- Michel, M. (2016). *Gry uliczne w wykluczenie społeczne w przestrzeni miejskiej. Perspektywa resocjalizacyjna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Morgan, D.L. (2011). *Focus groups as qualitative research* (wyd. 2). SAGE Publications.
- Mueller, R.A. (2019). Episodic narrative interview: Capturing stories of experience with a methods fusion. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, 1–11. <https://doi.org/10.1177/1609406919866044>
- Popyk, A. (2024). Etyczne i metodologiczne aspekty badań z udziałem dzieci z doświadczeniem migracyjnym i uchodźczym. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 23(4), 99–122.
- Terry, G., Hayfield N., Clarke V. i Braun V. (2017). Thematic analysis. W: C. Willing i W. Stainton-Rogers (red.), *The SAGE handbook of qualitative research in psychology*. SAGE Publications.
- UNICEF. (b.d.). *Ethical research involving children*. UNICEF Office of Research – Innocenti. <https://childethics.com/wp-content/uploads/2013/10/ERIC-compendium-approved-digital-web.pdf>
- Vaughn, S., Schumm, J.S. i Sinagub, J. (1996). *Focus group interviews in education and psychology*. SAGE Publications.
- Zalewska-Królak, A. (2025). *Metodologia badań otwarta na dzieci*. Wydawnictwo Naukowe PWN.